

Kísérlet az 1956-os forradalmat követő megtorlás számszerű felmérésére

A magyar forradalom történetéhez tartozó események feltárása sok vonatkozásban még mindig a történészek előtt álló feladat. Az itt következő dolgozat nem több kísérletnél, amely a bukás utáni évek egyik legszomorúbb mozzanatára, a megtorlásra próbál szám adatok segítségével rávilágítani. Okkal tételezhetjük fel, hogy az adatok *valahol* pontosan megvannak, ezért munkánk remélhetőleg nem lesz időtálló. De amíg a pontos számvetés elkészítésére mód nyílik, addig sem hiábavaló *emlékeztetni* azokra, akiket a megtorlás sújtott.

A mai rendszer nem hangsúlyozza, ami pedig történeti tény, hogy geneziséét a forradalom jelenti, s berendezkedésének, majd „konszolidációjának” egyik alapja a széles körű és kegyetlen megtorlás volt. Ez a megtorlás, mint alább látni fogjuk, a társadalom potenciálisan leginkább ellenálló rétegeit és csoportjait célozta.

A forradalom történetével nyugaton foglalkozó nagyszámú feldolgozás természetesen nem hagyta ki vizsgálódásai köréből a megtorlás folyamatát és adatait sem, ám ezek a munkák, megszületésük körülményeiből adódóan, elég bizonytalan becslésekre támaszkodtak. E régebbi becslésekre itt csak utalni fogunk.¹ A magunk részéről a fellelhető és kritikailag feldolgozható *hazai hivatalos részadatokat* vettük kiindulópontnak.

A közhiedelem szerint itthon szinte semmiféle adatot nem tettek közzé a megtorlásról. Valójában néhány alapvető szám fellelhető a Központi Statisztikai Hivatal által kibocsátott évkönyvek megfelelő táblázataiban, valamint helyi statisztikai kiadványokban. A megtorlás kezdeti szakaszában, 1957 folyamán még a sajtó is viszonylag részletesen foglalkozott egyes perekkel

(elsősorban megfélemlítési céllal és különösen vidéken), s itt is közzétettek bizonyos részadatok. Nagy segítséget jelentett végül azon adatok, tények sokasága, amelyeket az események szenvedő részesei bocsátottak rendelkezésünkre: ezekért ezúton mondunk köszönetet. Becsléseink a fenti részadatokra épülnek.

I.

Kutatásunk kiindulópontja annak meghatározása volt, *hány embert ítéltek el* a bíróságok a forradalomban való részvételért, azaz – korabeli jogi kifejezéssel élve – a Népköztársaság elleni bűncselekmény vádjával?

A jogi szaknyelv nem kerülhető meg, hiszen az első adatok forrását éppen annak segítségével közelíthetjük meg. Ismeretes, hogy 1956 után még évekig nem létezett büntető-törvénykönyv, ezt a szerepet egy „A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” című gyűjtemény (a továbbiakban: BHÖ) látta el. A BHÖ a bűncselekményeket hét nagy csoportba rendezve tartalmazta, amelyek a következők:

- I. A Népköztársaság elleni büntettek
- II. Az államhatalom és az államigazgatás rendje elleni bűntettek
- III. A társadalmi tulajdon elleni büntettek
- IV. A népgazdaság és tervgazdálkodás elleni büntettek
- V. A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni büntettek
- VI. A polgárok személye elleni büntettek
- VII. A polgárok javai elleni büntettek.

Ha szemügyre vesszük az 1957. évi Statisztikai évkönyv „Igazságszolgáltatás” című fejezetének 2.3. sz. táblázatát („Jogerősen elítéltek bűncselekmények szerinti megoszlása”) kiderül, hogy az adatszolgáltatás alapját itt a BHÖ fejezetbeosztása képezi. A táblázat valóban hét fő kategória szerint oszlik meg, mindamellet az első helyen a fent II.-vel jelzett, az államhatalom és az államigazgatás rendje elleni bűncselekmények adatai szerepelnek. Első pillantásra a BHÖ-t nem ismerő olvasó ezek között is gyaníthatná az általunk keresett adatokat, ám a BHÖ, de még a statisztikai évkönyv következő, 2.4 sz. táblázata áttekintéséből is kiderül, hogy ez a csoport a közokirathamisítás, a hatósági közeg elleni erőszak,

garázdaság, az ittas állapotban elkövetett bűntett stb. cselekményeit tartalmazza. A 2.3. sz. táblázat utolsó, hetedik helyén viszont tekintélyes számú elítélre utaló számot találhatunk a nem sokat mondó „*egyéb bűncselekmények*” megjelöléssel. Következtetésünk szerint ez nem lehet más, mint a BHÖ I. csoportjában szereplő, „Népköztársaság elleni” bűncselekmények miatt elítéltek száma. 1957-ben eszerint 6425 személyt (felnőttet és fiatakorút) ítéltek el jogerősen ilyen váddal.

Mielőtt tovább mennénk, ehhez az adathoz néhány megjegyzést kell fűzni. Mindenekelőtt felvetődik a kérdés, vajon megbízhatóak-e ezek a számok, s ez a szám különösen? A bírósági statisztikai adatszolgáltatás eredeti táblázatait összehasonlítva a helyi statisztikai kiadványok megfelelő közléseivel a kettő egyezését tapasztaltuk, így az adat helyesnek elfogadható. Ugy tűnik, hogy az „*egyéb*”, elvileg bármit tartalmazható kategória elegendőnek látszott az adatok álcázásához, amelyek nélkül például az összesített számsorokat sem lehetett volna kifejezni. Ezért a KSH adatát kutatásunk kiindulópontjaként elfogadtuk – de csakis kiindulópontnak. Miért?

Elsősorban azért, mert a fenti szám nem tartalmazza az évben elítéltek teljes számát. Az 1957. évi évkönyv ugyan nem utal erre, az 1969. évi és a következők viszont az igazságszolgáltatási fejezet előtti megjegyzésben tudatják, hogy *a katonai bíróságok megfelelő adatait a táblázatok nem tartalmazzák*. 1956. december 11-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a rögtönítélő bíraskodás bevezetéséről a lőfegyverek engedély nélküli tartása (ismertebb kifejezéssel: a fegyverrejtegetés), az ezekkel elkövetett gyilkosság, rablás stb. bűntettére. Az intézkedés világosan a felkelés alatt felfegyverkezettek ellen irányult. *A statáriális eljárásokat a katonai bíróságok folytatták*, s azok csak 1957. novemberében szűntek meg. A forradalomban részt vett, s ezért államellenes bűncselekményekkel vádolt katonák és rendőrök felelősségre vonása is a katonai bíróságok hatáskörébe tartozott, ez a szerepük pedig a statárium megszüntetése után sem ért véget.²

A fentieket megerősíti az 1956 utáni megtorlásról itthon közölt egyedüli összefoglaló adat, amely Berecz János „Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956” című könyvében található. Eszerint: „A polgári és katonai bíróságok 1956. november 4-től 1957. július 31-ig közbűntettek miatt 28 601 személyt ítél-

tek el, közülük 6321 főt a Népköztársaság elleni (tehát politikai) büntettek miatt.”³ Nyilvánvaló, hogy a KSH 6425 főnyi elítéltről szóló adata nem tartalmazza a katonai bíróságok elítélteit, hiszen a bíróságok semmiképpen sem végezhettek az összes elítélés 98%-ával július 31-ig, 1956 végén pedig – amiről még említést teszünk – csupán néhány tucat ítélet született.

Berecz János közlése nyilvánvalóan részleges adat, bár a közlés kontextusából úgy tűnik, hogy a szerző ennél többnek szánta. A megtorlás nemcsak folytatódott 1957 júliusa után is, de éppen ezután érte el tetőfokát 1958-ban: elegendő csak Nagy Imre és társai perére és kivégzésére utalni. De 1957. december 21-én, az országgyűlés ülészakán beszámoló Szénási Géza legfőbb ügyész és Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke egyaránt kijelentette, hogy az „ellenforradalmi ügyekben” történő felelősségrevonás még nem fejeződött be.⁴

Ugyanakkor a polgári bíróságok előtt „egyéb” (= Népköztársaság elleni) bűncselekményekért elítéltek száma sem fedti teljesen az általunk keresettet, a forradalomban való részvételért elítéltekét tehát. A BHÖ I. része ugyanis a Népköztársaság elleni büntettek között a következő fontosabb cselekményeket sorolja fel:

- államrend elleni szervezkedés, mozgalom kezdeményezése, vezetése, az abban való részvétel, annak támogatása, erről való feljelentési kötelezettség elmulasztása
- izgatás
- fegyverrel, lőszerrel, robbanóanyaggal való visszaélés, azok engedély nélküli tartása (fegyverrejtegetés)
- tiltott határátlépés
- háborús és népellenes büntett, hazaárulás, hűtlenség, tsz elleni izgatás stb.

A legutolsóként említett kategóriába tartozók száma a fővárosi részadatok tanulmányozása alapján elenyészőnek, a nagyságrendet és az arányokat nem befolyásolónak látszik. A tiltott határátlépés esetében viszont más a helyzet: 1957-ben Budapesten az államellenes bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek 43,7%-a tartozott közéjük, s még 1958–1959-ben is 20% körül mozgott arányuk.⁵ Az ország elhagyásának szándéka 1956 után természetesen nem nélkülözötte a politikai motívumokat, alapjában véve mégsem tekinthetjük ezeket kifejezetten politikai ügyeknek. Ezért a későbbiekben megkíséreljük a határátlépési perek elítél-

jel számát becsléssel meghatározni, hogy így elkülöníthessük a szorosán vett politikai elítéltek számától.

Egy következő feladat a vizsgálat időhatárainak meghatározása. *Meddig tartott* a megtorlás, illetve mely időpontig tekinthető a politikai perek túlnyomó többsége 1956-osnak? Mivel a perek iratai és a hivatalos kimutatások természetesen nem állnak rendelkezésre, talán önkényesnek tűnik a kutatás évkörét 1956 decemberétől 1959 végéig kiterjeszteni. De az egyik legfontosabb közvetett forrásunk, a hazai feldolgozások politikai perekre való *hivatkozásainak* elemzése támogatni látszik ezt a feltevést: az ezekben szereplő bírósági aktaszámok túlnyomó része 1957–1959-ből való.⁶ Ugyaninnen tudható, hogy egyes ügyekben még 1960-ban is folytak eljárások (pl. a Köztársaság téri lincseléssel kapcsolatban a Baross téri felkelők ellen).

Ezek számát viszont csaknem lehetetlen pontosan meghatározni. A statisztikai évkönyvek igazságügyi fejezetének felépítése már 1959-ben megváltozott: kimaradt a jogerősen elítéltek bűncselekmény-főcsoportok szerinti felosztása. A következő hivatalos adat a politikai elítéltek számáról 1962-ből való (554 fő). Ettől kezdve a hetvenes évek közepéig 200–300 fő körül mozog évente.

A számunkra legfontosabb 1959-es évben azonban joggal feltelezhetünk nagyszámú ötvenhatos pert, még az akkori kisebb izgatási perek is bizonyára a forradalmi eseményekkel állhattak kapcsolatban. Az 1959-es hiányzó adatokat a korábbiakkal való összevetés, a tendenciák kiterjesztése, a helyi és országos adatok összehasonlítása nyomán próbáljuk meghatározni. A hivatalos statisztikákból kiinduló adatokat az 1. táblázat tartalmazza.

A táblázatból azonnal látható, hogy a megtorlás első két évében az összes elítéléseken belül *igen magas* az államellenes bűncselekményekkel vádoltak aránya, kb. 15%. „Normális” körülmények között ez az arány elenyésző: 1965-ben pl. 0,5%, 1966-ban 0,7%. Budapesten 1957–58-ban arányuk némileg alacsonyabb, ami valószínűleg az elsőfokon vidéken tárgyalt határátlépési ügyek nagy számából adódhat. Két változás érdemel különös figyelmet: 1959-ben a fővárosban az előző évhez képest felére csökken az elítéléseken belül az államellenesek részesedése. Másfelől a budapesti államellenes elítéléseknek a hasonló országos elítéléseken belüli

1. táblázat
A polgári bíróságokon jogerősen elítéltek száma,
felnőtt- és fiataloké

év	össz. közvadás elítéltek száma	ebből Nközt. ell. bűncs. miatt elítéltek száma/az össz. %-ában	Bpesti közvadás		Bpesti Nközt. ell. bűncs.			
			elítéltek száma	az orsz. %-ában	elítéltek száma	Bp. közvadás %-ában	orsz. Nközt. ell. %-ában	
1957	38 735	6425	16,6	7 449	19,2	925	12,4	14,4
1958	55 535	7853	14,1	10 406	18,7	1309	12,6	16,7
1959	61 621	...	?	13 918	22,6	831	6,0	?

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1957–1959. Budapest Statisztikai Évkönyve 1958–1960. Saját számítások.

aránya növekszik (1957: 14,4; 1958: 16,7%, talán azzal is összefüggésben, hogy az összes közvadás elítéléseken belül növekedett a budapestiek aránya (1957-ről 1959-re 19,2 ől több mint 22%-ra). Joggal feltételezhető, hogy a főváros súlya az államellenes elítéléseken belül 1959-ben is tovább nőtt. Feltételezhető az államellenes elítélések számának jelentős, a fővárosihoz hasonló arányú csökkenése is. Erre mutat az 1957–58-ból rendelkezésre álló ügyészégi adatok változása is:

2. táblázat
Népköztársaság elleni bűncselekmények miatt
feljelentett személyek száma országosan, felnőtt és fiataloké

év	megszüntetés	vádemelés	összesen
1957	4 989	15 235	20 224
1958	2 494	3 774	6 268

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1957., 1958.

Az újabb vádemelések erősen lecsökkenő számát, az 1957–58-ról áthúzódó ügyeket, valamint az 1. táblázatban mért változásokat figyelembe véve, ha a Budapesten 1959-ben államellenes bűncselekmény miatt elítéltek számát (831) a hasonló országos számhoz képest 18%-nak tekintjük, akkor kb. 4600 fővel számolhatunk 1959-ben. Ebben az esetben az 1959-ben államellenes bűnökért

elítéltek aránya az összes közvadás elítéléseken belül kb. 7,5%-os volna.

E becslés próbájára áttekintettük az 1957–1959-es statisztikai évkönyvek 2.4 és 2.3 (1959) sz. táblázatainak (Jogerősen elítéltek száma az elkövetett bűncselekmények szerint) adatait. Ezek mindhárom évben ugyanazon közvadás cselekmények elítélteinek számát tartalmazzák, immár részletesen felsorolva azokat. Ugyancsak egységesen *nem tartalmazzák* az államellenes elítéltek számát és néhány más közvadás cselekmény elítélteit. Mivel az elítélések bűncselekmény-struktúrája a szóbanforgó időszakban nemigen változott, feltételeztük, hogy a nem részletezett cselekményeken belül az államellenesek egy bizonyos arányt képviseltek. Az eredmény a következő:

3. táblázat

A Statisztikai Évkönyv (1959) 2.3 és 2.4 sz. tábláiban nem szereplő közvadás elítéltek, felnőtt- és fiatalok

év	az elítéltek száma összesen	ebből Nközt. ell. bűncs. miatt szám	%
1957	12 088	6425	53,2
1958	19 345	7853	40,6
1959	10 301	...	

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1957–1959 alapján saját számítások.

Ha a két százalékhányt átlagát vesszük, úgy szinte pontosan a fenti következtetés eredményét kapjuk, míg ha a csökkenést vesszük figyelembe, úgy kb. 3000 fő lesz az eredmény.

Az *ügyészeti és bírósági adatok összevetésével* megállapítható, hogy Népköztársaság elleni bűncselekmények miatt 1957–58-ban 19 009 vádemelés történt (ld. 2. táblázat). Ugyanebben a két évben a bíróságok jogerősen lezárták 16 995 fő ügyét, ebből elítéltek 14 278 személyt, azaz a bíróságok elé kerültek 84,2%-át. Legalább kétezer vádlott ügye húzódott át 1959-re, s minden bizonynyal újabb vádemelések is történtek. Ezek számát egyáltalában

nem ismerjük. Az elítéltek száma ebben az évben 3000–4500 között lehet, s talán nem tűnik önkényesnek, ha a korábbi arányokhoz leginkább közelítő *4000 főnyi elítélttel számolunk a továbbiakban.*

A következő feladat „leválasztani” a BHÖ szerinti Népköztársaság elleni elítéltek számától a tiltott határátlépésért elítéltek számát. Az ily módon kapott szám azon elítélteké lesz, akiket a vizsgált években kifejezetten politikai cselekményekért büntettek. Országos adatokkal erről egyáltalában nem rendelkezünk, ezért kénytelenek vagyunk e számot a helyi adatok érvényét kiterjesztve meghatározni, jóllehet ez torzítás veszélyével jár.⁷

4. táblázat

A szoroson vett politikai elítéltek száma országosan a bp-i arányok alapján, felnőtt- és fiatalkorú

év	Nközt. ell. elít. száma orsz.	Nközt. ell. elít. száma Bp-en	Ebből szoro- san politikai Budapesten szám	%	A %-arányból számított orsz. szám
1957	6 425	925	521	56,3	3 617
1958	7 853	1 309	1 046	79,9	6 274
1959	4 000*	831	598	72,0	2 880
Össz.	18 278				12 771

* becsült adat

Forrás: Budapesti Stat. Évk. alapján saját számítások.

Ha a három év fővárosi átlagát vesszük (a szűkebben vett politikai elítéltek aránya 70–71% körül van), nagyon hasonló országos összesítést kapunk. Megállapítható tehát, hogy *a polgári bíróságok 1957–59-ben több mint 18 ezer főt ítéltek el a törvény által politikainak minősített bűnökért, és ebből 12 és fél ezernél többre tehető a forradalomban való részvételért elítéltek száma.*

A *katonai bíróságok* által elítéltek számának meghatározása az eddigieknél nehezebb feladatot jelent, hiszen a rendelkezésre álló adatok, ha lehet, még az eddigieknél is hiányosabbak. Tevé-

kenységük kezdeti szakaszáról viszont vannak információink. A Központi Statisztikai Hivatal 1957 elején kiadott, a forradalmi eseményekről szóló jelentése szerint 1956. dec. 11–1957. jan. 7. között a statáriálisan eljáró katonai bíróságok 71 főt ítéltek el.⁸ 1957. február 12-én egy budapesti bírósági tanácskozás 208 főben jelölte meg a statárium addigi elítélteinek számát.⁹ Végül felhasználható Berecz János már idézett közlése, amely 1957. júl. 31-ig együttesen tartalmazza a polgári és katonai bíróságok elítélteinek számát. E nyomon elindulván megkíséreltük szétválasztani a kétféle bíróság elítélteinek adatát.

Először a közölt 6321 főből kivontuk a KSH által 1956-ra megadott statáriális (tehát katonai) elítéltek számát, 71 főt, hisz ezeket biztosan ötvenhatos ügyekért ítélték el. (E szám érvénye 1957. jan. 7-ig terjed, de az eltérés nem jelentős.) 1957. évre így 6250 Népköztársaság elleni elítélteket kaptunk.

Adott időszakon belül a polgári és katonai bíróságok elítélései *arányának* meghatározásához egyetlen fogódzót találtunk. Az országgyűlés 1957. december 21-i ülésén Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke beszámolójában közölte, hogy 1957. nov. 30-ig a Legfelsőbb Bírósághoz (polgári tanácsok) 1717 „ellenforradalmi tárgyú” bűnügy került, míg a katonai kollégiumhoz 827 ügy.¹⁰ *Ügyekről* van tehát szó, és *nem az elítéltek számáról*. De mert az ügyek azonos jellegűek, okkal feltételezhető, hogy szereplőik átlagos száma sem tér el sokkal egymástól, ennek kiszámítására majd visszatérünk. A Legfelsőbb Bíróságon 1957-ben az ügyek 67,5%-a polgári, 32,5%-a katonai tanácsok elé került. Ha ezt az arányt Berecz János sokat idézett számadatainak felbontására alkalmazzuk, a következő eredményt kapjuk: 1957. júl. 31-ig polgári bíróságok elítéltek 4219 főt, katonai bíróságok elítéltek 2031 főt.

Ellenőrzésképpen először az ily módon kiszámított, a polgári bíróságokon elítéltekről szóló adatot vizsgáljuk meg. A katonai bíróságok szinte kizárólag politikai tárgyú cselekményekkel foglalkoztak ezidőtájt, így Berecz János közlése az egyéb közzéadás cselekményekért elítéltek számáról a polgári bíróságokra esik. Az általa megadott 28 601 főből tehát kivontuk az 1956–57-ben katonai bíróságokon elítéltek számát (71 + 2031 = 2102 főt). A fennmaradó 26 499 főből számításunk szerint 4 219 embert ítéltek el államellenes cselekményekért, vagyis az összes elítélte

15,9%-át. Ez szinte pontosan megegyezik az 1. táblázatban 1957. évre, a polgári bíróságokra vonatkozó 16,6%-os aránnyal, vagyis igazolja a fenti számítás helyességét.

Az egy ügyben szereplő személyek számára vonatkozólag részadatokkal rendelkezünk. A KSH 1957 eleji jelentése 61 katonai ügy 89 vádlottjáról tudósít (1,4 fő/ügy). Országos és helyi sajtóközlések alapján 1957-ből 33 katonai bírósági ítélet 58 szereplőjének nevét számoltuk össze (1,8). A Legfelsőbb Bíróság 1957-es szorosán vett politikai ügyei közül sajtóközlések, visszaemlékezések összegyűjtésével 122 ügy 284 elítéltejről van tudomásunk (2,3). Ügyenként átlagosan két ember elítélését feltételezve a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 1957. nov. 30-ig több mint 1600 főt ítélte volna el. A statáriálisan eljáró katonai bíróságok azonban jogerős ítéleteket hoztak, vagyis nem volt felbezárásnak helye a katonai kollégiumhoz¹¹, (mely egyébként szintén folytatott elsőfokú eljárásokat, pl. Dudás József és Szabó János esetében, akárcsak a Legfelsőbb Bíróság Népbírói tanácsa pl. Nagy Imre és társai, vagy még korábban Déry Tibor és társai ügyében).

Becslésünk szerint 1957-ben a katonai bíróságok országosan kb. 3000 főt ítéltek el, s ez a szám a statárium megszűnése, 1957. novembere után, 1958-ban is százakra rúgott. Az összes 1956-os elítélésekről szóló eredményeket a következőkben foglalhatjuk össze.

5. táblázat

Az elítéltek száma országosan, felnőtt és fiatalkorú

év	polgári bíróságokon		katonai bírós. polit. elit. száma	politikai elítéltek polg. + kat. együtt
	Nközt. ell. száma	politikai elítéltek száma		
1957	6 425	3 600	3 000	6 600
1958	7 853	6 300	400	6 700
1959	4 000	2 900	?	2 900
Össz.	18 278	12 800	3 400	16 200

A megtorlás természetesen nem csupán a *több mint 16 ezer* 56-os cselekményekért elítéltet érintette. 1957–58-as adatok szerint a *polgári bíróságok* az eléjük kerültek kb. 83–85%-át ítélték el.¹² Így feltételezhető, hogy 1957–1959 között Népköztársaság elleni cselekmények vádjával összesen *26 ezren kerültek bíróság elé*, s 21 700 főt ítélték el (ebből több mint 16 ezret szorosan vett politikai cselekményekért.¹³) A *polgári ügyészségek* adataiból (2. táblázat) feltételezhető, hogy három év alatt csak ezek kb. *31 ezer ember ügyében folytattak vizsgálatot*. Az interválás¹⁴, a lakóhelyről való kitiltás, a rendőri felügyelet alá helyezés, a munkahelyről való fegyelmissel történő elbocsátás, a kényszerlakhely kijelölése (kitelepítés), a feketelistára helyezés bizonyosan *további tízezreket* érintett.

II.

A kérdést, hogy *kiket ítélték el* a bíróságok 1956-os cselekmények vádjával, két szempontból is szükséges feltenni. Először is fontos az elítéltek társadalmi helyzete, kora, neme, másodszor megállapítandó, milyen tevékenységért sújtotta őket a megtorlás. Jelenleg egyik kérdésre sem tudunk kielégítő körben válaszolni, kizárólag részadatokra támaszkodhatunk. Ezeket megfelelő szociológiai mintának sem tekinthetjük, hiszen földrajzi értelemben egyoldalúak: túlnyomórészt a fővárosra vonatkoznak. Úgy érezzük azonban, hogy bizonyos következtetések így is megkockáztathatók.

Mintegy két évi gyűjtőmunka eredményeképpen két csoportban 760 szorosabb értelemben vett politikai elítéltről részletesebb adataink vannak. A két csoport egyikét 457 fő alkotja, akiket 1957–1958-ban (néhány esetben 1959-ig) elhúzódóan a *népbi-róságok*, illetve a korszak elején a *gyorsított eljárás* szabályai szerint eljáró rendes bíróságok ítélték el. A másik, 303 fős csoportot a rendes büntetőtanácsok által 1957–58 folyamán elítéltek alkotják.

Az elkülönítést az indokolta, hogy a kétféle eljárás határozottan más karakterű cselekményekkel foglalkozott, s emiatt a büntetések mértéke is számottevően különbözött. A gyorsított eljárást az 1957. január eleji csepeli sztrájkot követően az 1957.

évi 4. sz. törvényerejű rendelet mondta ki többek között fegyver- és löszerejtegetés, gyilkosság, gyújtogatás, rablás, közérdekű vagy nélkülözhetetlenek nyilvántartott üzem (a kiegészítő rendelet szerint minden száz fölött foglalkoztató üzem) működésének zavarása, tömeges munkabeszüntetésre való felhívás, államrend elleni szervezkedés büntetőnek esetére.¹⁵ A gyorsított eljárás szerint működő különintézmények utódai a népbíróóságok, melyek felállítására először a Legfelsőbb Bíróságon, majd a Fővárosi Bíróságon, a Pest megyei, Miskolci, Szegedi, Pécsi és Győri megyei Bíróságon került sor 1957 tavaszán és nyarán.¹⁶ A népbíróóságok átvették a gyorsított tanácsok ügykörét és eljárási szabályait is. Büntetéseik előírás szerint drákóiak voltak: felnőttetek esetében halál vagy az összes körülmények mérlegelésével ötől tizenöt évig terjedő börtön (1957. jan. 15. előtti cselekmények esetében ez lehetett kisebb is, ám ezt alig alkalmazták).

A rendelkezésre álló adatok nem bizonyultak elegendőnek annak megállapításához, hogy az említett több mint hatszáz személyt milyen konkrét cselekmények miatt ítélték el. Ismerjük azonban az elítélés alapjául szolgáló bűncselekmény megjelölését, halmazat esetén a legjellemzőbbét. Utóbbi azért érdemes megemlíteni, mert — elsősorban a népbíróósági tanácsok — igyekeztek minél több köztrvényes cselekményben elmarasztalni a vádlottakat. Ezt számos visszamelekezés is megerősíti: szervezkedés mellett sokakat elítéltek még társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás, rablás miatt is. Az elítélések alapjául szolgáló bűncselekményekről ad képet a 6. sz. táblázat.

A népbíróóságok elé kerültek mindennekelőt a *fegyveres felkelő csoportok* elfogott tagjai. Az itt szereplő mintában van pl. a Széna téri harcoló csoport több tagjának pere, a IX. kerület Tompa utcáinak egy része, a kispesti felkelők közül néhányan, hasonlóan a Corvin-közből, a Práter utcából, a Dudas vezette csoportból, stb.¹⁷ A népbíróósági mintában szereplők 19%-át vádolták gyilkossággal is (általában szervezkedés mellett) ezek egy része felkelőt volt, ahogyan a fegyverrejtegetésekért elítélteké is. Több felkelőt, meg nem határozható számú gyilkosság kísérlete címén (is) elítéltek.

A különleges bíróságok ítélték el a különféle — egyébként kis számban előforduló — *terrorcselekmények és gyilkosságok* elkövetésével vádoltakat. A népitéletek, lincselések kérdésével a for-

radalommal kapcsolatos szakirodalom bőségesen foglalkozott, így talán itt nem szükséges bővebben szólni ezekről. Hogy ezeket az ügyeket hogyan vizsgálták ki, és a hozott ítéletek mennyiben voltak indokoltak, azt csak valamikor a perek iratainak tanulmányozása után lehet eldönteni (esetleg). Mintánkban ilyen jellegű a miskolci népítélet résztvevőinek tömegpere, Sziklai Sándor alezredes meggyilkolásának ügye, Bordás András csepeli sztahanovista meggyilkolásának szereplői, s néhány személy más esetek (Köztársaság tér, Mosonmagyaróvár, karhatalmisták elleni merényletek, stb.) kapcsán.

6. táblázat

Elítéltek megoszlása bűncselekmények szerint
(legjellemzőbbnek minősített bűncselekmények)

Bűncselekmény	Népbír. (Gys.) tanács		Rendes bünt. tanács	
	szám	%	szám	%
államrend elleni szervezkedés kezdeményezése és vezetése (BHÖ 1/1)	48	10,5	—	—
államrend elleni szervezkedésben tevékeny részvétel, felhívás stb. (BHÖ 1/2)	354	77,5	70	23,1
izgatás (BHÖ 2)	12	2,6	185	61,0
fegyverrejtegetés (BHÖ 33, 34)	30	6,6	39	12,9
gyilkosság, emberölés (BHÖ 349, 351)	13	2,8	2	0,7
egyéb	—	—	7	2,3
összesen	457	100,0	303	100,0

Sajátos csoportot alkotnak a *november 4. utáni szervezkedések* elítélteit. E többnyire kórházakban szerveződött, röplapok és ille-

galis sajtó előállításával vádolt csoportok közül gyűjtésünkben szerepel a Péterfy Sándor utcai körházban szervezkedők néme-lyike (Tóth Ilona, Gáli József, Obersovszky Gyula és társaik, Försi István), a Pech Géza vezette tömörülés tucatszámú tagja, Sandor Andras író, a szolnoki szervezkedés, stb. Népbírósgok itélték el a helyi forradalmi, nemzeti bizottságok elfogott tagjait (a kakucsi, nagytétényi, budafoki, rákosszentimihályi, újpesti bizottságok néhány tagjáról van adatunk). A megtorlás célpontjai voltak a különféle vallási alapon álló politikai tömörülések tagjai (itt: Mindszenty tikkara, Turcsányi Egon és a hercegprímás környezetének számos tagja, a fővárosi Nemzeti Bizottságban fellepő Zajgovári Károly-féle Keresztény Párt, az Illés István vezette Magyar Forradalmi Ifjúság Pártja nevű szervezet vezetői). Különleges bírósgok elé kerültek egyes munkástanácsok vezetői is, általában a legnagyobb üzemekből, és a területi munkástanácsok vezetői (Ganz Vagon, Eszaki Jarműjavító, Ikarus, vagy a KMT megala-kulásában szerepet játszó Krassó György és Sz. Nagy Sándor, a csepeli központi munkástanács három vezetője stb.)¹⁸

A rendes bírósgok elé került személyek csoportokba sorolása még nehezebb, hiszen — kis számban — szinte minden fent emli-tett kategória megtalálható közöttük, talán a népitéletek és a november 4. utáni szervezkedések résztvevői jelentenek kivételt. Az ide kerültek ügyét az köti össze, hogy a bírósgok, illetve más hatósgok tevékenységüket későbbé fontosnak ítélték, s bizo-nyára olykor még a minimális törvényes alap is hiányzott az el-ítéléshez. Ugy tűnik, hogy a legnagyobb tömeget a munkahelyi, lakóhelyi közösségekben elhangzott, izgatónak minősített kijelen-tésekért ítélték, és — ami fontosabb — az üzemi munkástaná-csok vezetői és tagjai, az intézményekben létesült forradalmi bizottságok szereplői jelentik (hazai kiadványok hivatkozásai alapján több mint kéttucatnyi üzemi munkástanács-per szerep-lőt sikerült eddig azonosítani). A korábban említett kategória rávilágít arra, hogy nemcsak a forradalmi tevékenység, de az amellétti kiállítás — sőt talán ennek gyamúja is — elegendő volt az elítéléshez.

A két mintában szereplő elítéltek túlnyomó többsége (több mint 93%-a) férfi. Adataink igazolják azt a közhehlynek számító megállapítást is, hogy 1956 az ifjúság forradalma volt. Különösen érvenyes ez a radikálisabb, ill. tevélegesebb résztvevőkre: a külön-

leges bírósági mintában szereplők 59,5%-a nem töltötte be 1956-ban 30. életévét, de a rendes bíróságok előtt elítéltek esetében is 43,6% az arányuk. A részletes kormegoszlást a következő táblázat szemlélteti:

7. táblázat
Az elítéltek megoszlása 1956-os életkoruk szerint (%)

életkor	Nbír. (Gys.)	rendes bünt. t.
18 éven alul	7,4	10,6
18–20 éves	18,2	9,6
21–24 éves	15,5	9,9
25–29 éves	18,4	13,5
30–34 éves	10,1	16,2
35–39 éves	8,3	11,2
40–44 éves	8,1	9,9
45–49 éves	4,6	8,2
50 év felett	9,4	10,9

A vizsgált elítéltek társadalmi helyzetét reprezentáló adatok, ahogy már említettük, nem alkalmasak szélesebb körű kiterjesztésre. Fővárosiakról lévén nagyrészt szó, nem reprezentálják a parasztság részvételét az eseményekben, s mivel polgári bíróságok elítélteivel van dolgunk, ugyanez mondható a fegyveres testületekről is. (Arról nem is szólva, hogy az elítéltek eleve bizonyos értelemben torzítottan tükrözik a forradalomban résztvevők megoszlását.) Gyűjtött adataink sok esetben nem tették lehetővé a finomabb kategorizálást, így azután legfeljebb bizonyos tendenciák érzékeltetésére nyílik lehetőség.

A 8. táblázat két adatsora láthatóan igen hasonló. Többséget képez az üzemi munkásság, amely az elítéltek összesített többségét is jelenti. Az egyetlen jelentősebb számszerű eltérést az alkalmazott, termelésirányító réteg rendes bíróságok előtti jelentősebb súlya képviseli (a parasztság reprezentációja, amint említettük, nem alkalmas különösebb következtetések levonására). A magyarázat valószínűleg az, hogy e réteg tagjai inkább az intézmények stb. forradalmi bizottságaiban és az üzemi munkástanácsokban voltak jelen, mint a fegyveresen harcoló csoportokban.

Már részben a kormegoszlásból is következik az a történeti tény, hogy a volt uralkodó osztályok képviselői elenyésző arányban reprezentáltak az elítéltek között. Az általunk vizsgált 760 fő

A forradalom mozgóerejét jelentő fiatal munkások tömege a két fentebbi táblázatból meggyőzően kitűnik. A megtorlás fő célpontjai ők voltak, a két minta adataiból korvonalazható jellegetes típus: a legfőbb húsza éveit elején járó, fegyverrel harcoló munkás, és a harminc körül járó, immár környezetében bizonyos tekintélyt, esetleg alacsonyabb irányítói pozíciót szerzett társa, akit az üzemi munkástanács vagy valamely intézményi forradalmi bizottság soraiba választottak. A megtorlás természetesen nem kerülte el a forradalom előtti olvadás idején vezető szerepet játszó, de különösen annak vereségébe belenyugodni nem akaro, az ellenállást a munkástanácsokkal együtt folytató értelmiségiek sem.

8. táblázat
Az elítéltek megoszlása foglalkozásuk szerint (%)

Foglalkozás	Nbír. (Gys.) (N = 457)	rendes bünt. t. (N = 303)
segédmunkás	16,2	14,5
szak- és bet. munkás	38,3	39,9
bányász	4,6	—
munkás összesen	59,1	54,4
paraszt	7,2	—
termelésirányító, alkalmazott	11,8	21,5
értelmiségi	11,1	11,5
egyetemi hallgató	3,7	1,0
tanuló összesen	7,0	7,0
egyéb (önálló kisip., htb., nyugdíjas stb.)	3,7	5,6

Nem számszerűsített különbség, hogy amíg a népbíróágokon elítelt értelmiségiek túlnyomó része human foglalkozású: író, pap, jogász, tanár, addig a rendes bíróságok jobbara műszaki értelmiségieket vontak felelősségre.

közül 49 esetben (6,4%) tért el az 1945 előtti foglalkozás az 1956-ostól, túlnyomórészt katonatisztek és vezető köztisztviselők dolgoztak munkásként és alkalmazottként. A fiatal elítéltek *eltartójának* 1945 előtti adata (ahol ezt sikerült kideríteni) sem mutat ettől lényegesen eltérő képet. A népbíróságok elé került fiatalok közül 140 olyan munkás foglalkozását vizsgáltunk, akik 1945 előtt eltartottak voltak, és tudjuk az apa foglalkozását. 86 fő munkás (61,4%), 28 fő parasztcsaládból (20%) származott, 12 fő (8,6%) eltartója a felszabadulás előtt önálló kisiparosként vagy kiskereskedőként dolgozott. Korábban alkalmazott volt 9 fő eltartója, s végül 3 értelmiségi, egy-egy pedig földbirtokos illetve katonatiszt apától származott. Látható, hogy a munkás elítéltek nagy többsége munkáscsaládokban, vagy falusi illetve városi kisegyzisztenciák, esetleg falusi nincstelenek családjában nőtt fel.

Arra vonatkozóan, hogy az elítéltek közül milyen arányban képviseltették magukat az ún. lumpen és bűnöző elemek, nagyon nehéz megbízható számszerű adatokat találni. A felmérésbe bevont 760 személy közül 13 fő (1,7%) foglalkozása (alkalmi munkás, foglalkozás nélküli, börtönből szabadult) utalt erre, ezt azonban még hozzávetőleges arányként sem lehet értelmezni. Tény, hogy a különleges bíróságon elítélt 457 személyből 111 (24,3%) büntetett előéletű volt, jobbára köztörvényesként (a politikai elítéltek aránya kb. 6,5%). Hasonló képet mutat a fővárosban szorosán vett politikai cselekményekért 1957–59-ben elítéltek összeségéből számolt arány: ezek 23,6%-a volt már büntetve. Az ötvenhatosok közül tehát minden negyediket-ötödiket elítéltek már korábban valamilyen bűncselekményért. Ennek reális értékeléséhez figyelembe kell venni hogy 1949 és 1956 között a bíróságok több mint 930 ezer jogerős ítéletet hoztak.¹⁹ Ezek zömét egyáltalán nem az ún. koncepciós perek, hanem kihágások, a beszolgáltatással kapcsolatos közellátási büntettek, az ún. tervbüntettek, kisebb súlyú üzemi lopások stb. tették ki. Az országos és helyi hatóságok túlbuzgósága, terrorja, ugyanakkor nemegyszer a létfenntartás kényszere játszott szerepet tíz- és százvezrek elítélésében. (Gondoljunk Déry Tibor: *A téglafal mögött* című novellájára, mely jellegzetes példája ennek az utóbbi esetnek.) A *köztörvényes bűnökért többszörösen büntetettek* aránya már szignifikánsabb, ez a népbírósági mintában 9,6%.

A forradalmi eseményekben való részvétel miatt elítélteket sújtó büntetések mértékéről, az elítélésnek körülményeiről a korábbiakhoz hasonló, töredékes kép bontakozik ki. Nincs országos

III.

Megbízható képet még ez a szám sem jelent arról, hogy az eseményekben a lumpen-bűnöző elemek milyen süllyal szerepeltek (pl. a többszörösen büntetettek feltalálása és elítélése nyilvánvalóan sokkal könnyebb volt). Mindenesetre a hazai kiadványokban gyakorta hangoztatott vádat, miszerint a forradalom tevőleges résztvevői között igen nagy arányban, sőt vezető helyen szerepeltek „bűnöző, hulligan, lumpen” elemek, a statisztikai adatok nem igazolják, pedig a szerzők is láthatóan az elítéltek adataival kívánják igazolni állításait. Semmi ok nincs tagadni, hogy a forradalmi cselekményekért elítéltek egy részét, talán 6–8%-át ilyen személyek alkották, Budapestben egy-két százalékkal többet is. Kétségtelen, hogy az eseményekben szerepet játszottak a politikai cselekményekért valamikor korábban elítéltek, akik egy része biztosan alapvetően szembenállt mindazzal, ami 1944/45 után történt Magyarországon. Népbirtóssági mintánkban, ahogy már említettük, kb. 6,5% azok aránya, akiket korábban politikai cselekményekért ítétek el. Ezek egy része valószínűleg kisebb súlyú izgatás, hatarátlépesi kísérlet, más része szervezkedés miatti börtönben. Az ún. haborus és népellenes büntetért elítéltek aránya 1–2% mindössze. Ami a szervezkedéseket, kémkedési ügyeket illeti, Fehérváry István könyvének²⁰ adatközlő fejezetét jól rávilágítanak arra, hogy ezek egy része ártatlan, más részét felőltenül beugratott, jelentéktelen hírszerző tevékenységet folytató egyén volt. Az ilyen ügyekben elítéltek forradalom alatti szerepét, de még az elítélésen belüli arányát sem tarthatjuk jelentősnek, ahogyan a lumpen elemeket sem. Megállapítható, hogy a hazai kiadványokban sok faradtsággal kialakított képet a tipikus, lumpen-bűnöző, volt nyilas és fasiszta, klerikális földalatti szervezetekből jött „ellenforradalmárról” éppen az elítélésnek nem igazolják. A megtorlas — természetes módon — nem ellenük irányult, hanem a fentebb már említett, a számadatok által sokkal inkább valószínűsített típusok ellen.

adatunk a büntetések időtartamának alakulásáról, a kivégzettek számáról, a fontosabb perek szinte mind a nyilvánosság teljes kizárásával zajlottak le, s nemhogy a sajtó nem adott hírt többségükről, de még a legközelebbi hozzátartozókra, sőt — pl. az elítélő határozat indokló része tekintetében — olykor még a vádlottakra is kiterjedt az ítéletközlési tilalom.

Közvetlenül a forradalom leverése után a sajtó viszonylag részletesen foglalkozott az egyre sűrűsödő őrizetbevételekkel, majd a statárium december 11-i bevezetését követően tudósított az első ítéletekről is — persze meglehetősen szűkszavúan. Már négy nappal a rögtönbíráskodás meghirdetése után fegyverrejtegetésért kivégezték Miskolcon Soltész Józsefet, majd december 20-án (kegyelmi kérvényük elutasítván) a kecskeméti ifj. Góbor Ferencet és Minczér József 24 éves bányászt, a kesztölci nemzetőrség tagját.²¹ Ők tehát a megtorlás első áldozatai. Ezután a központi sajtó 1957 nyaráig szinte naponta közölte az újabb és újabb letartóztatások, vádemelések és ítéletek híreit. Nagy számuk ellenére szűkszavúságuk változatlan maradt: lényegében csak az első nagyobb pert, a Tóth Ilona és társai elleni bírósági eljárást kísérelték meg részletesebben bemutatni.²² Később minden bizonnyal úgy találták, hogy a per körülményei (a vádlottak — orvosnő, író, újságíró, szökött rab, fiatalkorú, egyetemisták stb. — koncepciós ízű összeválogatása, a vád tárgyául szolgáló gyilkosság középkori rémtörténetszerű tálalása, bizonytalan pontjai) a kívánt propaganda-hatás szempontjából inkább ártanak, mint használnak, s az elsőfokú ítélet után mellőzték a részleteket. Az elsőfokú bíróság három halálos ítéletet hozott, a Legfelsőbb Bíróság ezt kétszeresére emelte, halálra ítélve többek között az elsőfokon 1, illetve 3 évi börtönre ítélt Gáli Józsefet és Obersovszky Gyulát. Az ő életüket a nemzetközi tiltakozás megmentette, ám a másik négy vádlottat kivégezték.²³ A központi sajtó ezt követően egyre ritkábban foglalkozott elítélésekkel „ellenforradalmi ügyekben”: viszonylag rendszeresen 1958 májusáig, amikor közölte Péch Géza és három társának kivégzéséről, a többiek elítéléséről szóló hírt.²⁴ Ezt követően a csend csak kétszer tört meg: 1958 júniusában Nagy Imre és társai elítélésekor, majd 1959 áprilisában Mérei Ferencék ítéletének közzétevésekor.²⁵ A kezdeti „bő” tájékoztatás éppúgy szolgálta a megfélemlítést, mint a hírek visszafogása, vagy az áttérés a teljes hírzárlatra. Az első időszak-

ban a még magát gyengének érző hatalom befelé és a külföldnek egyaránt igyekezett bizonyítani erejét, később a helyzet változásával a társadalom esetleges ellenállásának bomlasztására eleget döntek ítéltek a titoktartás fátyla mögötti kiszivárogtatást, s nyomában a rémhírek terjedését. Most már a külföld számára is az erő helyett inkább a megbékeles, a konzolidáció szemléltetésére volt szükség, amibe a tömeges és kemény ítéletek hírei nemigen illettek bele. Vidéken hasonló folyamat játszódott le. A különbség annyi volt, hogy a helyi hatóságok néhol eleinte megengedték maguknak „saját megtorlásuk” különlegesen bő, a központi mértéket meghaladó találasát, nem tartózkodva a vádlottak elleni legdurvább hangulatkeletéstől, a perek látványos megrendezésétől. Igen szomorúan jellemző ebből a szempontból a talán legismertebb vidéki per, a győri Földes Gábor és társai elleni eljárás, melynek célja a Dunántúli Nemzeti Tanács ellenkormányjellegének bizonyítása és a mosonmagyaróvári vértüdő felelősségenek elhárítása volt; itt hat halálos ítéletet hoztak.²⁶ 1957 szeptembere után a vidéki lapok még elvétele sem közölték híreket a helyi bíróságok politikai elítéléseiről — az időpont egybeesett az azév őszi ENSZ-közyűlés elé terjesztett jelentés nyilvánosságra hozatalával, mely a magyar kérdéssel foglalkozott.

Célunk mindennekeelőtt *adatok* közlése a megtorlás folyamatairól, nem pedig a perek részletesebb tárgyalása.

A büntetések megosztásáról az I. fejezetbenihez hasonló országos adatunk nincsen. Az egyetlen ilyen jellegű *reszadatot* megint csak Berecz János közlése szolgáltatja. 1957. július 31-ig a Népköztársaság elleni büncselekményekért elítélt „6321 fő közül 70-et halálra, 2332 főt 1 éven felüli börtönre, 3581 főt pedig 1 éven aluli börtönre ítéltek, a többi pénzbüntetéssel, javító-nevelő munkával, próbára bocsátással nevelték”.²⁷ A megtorlás kezdeti szakaszára tájékoztató jellegűnek elfogadható e közlés, ámbar azt nem tartalmazza, hogy az ítéletek jogerősök voltak-e (valószínűleg nem mind), s a büntetések felosztása is rendkívül elnagyolt. A közlés fő fogvatékokossága, hogy „a Népköztársaság elleni bűntetteknek” azidőben nagy tömeget adtak az — enyhe ítélettel sújtott — határátlépési kísérletek. Bár az adatban benne foglaltatnak a statáris és más katonai ügyek is, mégis feltevéseink szerint e részleges közlés a *valóságosnál enyhébb* képet igyekszik festeni. Ennek igazolására összehasonlítottuk a rendelkezésre álló legszé-

lesebb adatunkkal, a fővárosban Népköztársaság elleni, illetve szorosan vett politikai cselekmények vádjával elítéltek büntetési adataival 1957. évben.

9. táblázat
A büntetések megoszlása 1957-ben

	Berecz-adat		Bp. Nközt.		Bp. polit. elítélt	
	1957. júl.-ig		ell. elítélt		1957-ben	
	szám	%	szám	%	szám	%
1 év alatti bört.	3581	56,6	454	49,1	169	32,4
1 év feletti	2332	36,9	309	33,4	239	45,9
halálbüntetés	70	1,1	26	2,8	26	5,0
egyéb büntetés	338	5,4	136	14,7	87	16,7
összesen	6321	100,0	925	100,0	521	100,0

Ha csak a börtönbüntetések arányait vesszük szemügyre, jól látható, hogy amíg a Népköztársaság elleni bűncselekmények miatt elítéltek arányai hasonlóak a Berecz által megadott számokhoz, addig a politikai, tehát ötvenhatos ügyekben a helyzet egészen más: itt a szigorúbb büntetésekre ítélt aránya jóval meghaladja az enyhébb elbírálásban részesültekét! Feltevésünk tehát nem volt alaptalan: a hazai félhivatalosnak tekinthető adat a valóságnál enyhébb képet sugall a megtorlásról. A nem börtönjellegű egyéb büntetések eltérő arányaira nehéz kielégítő magyarázatot találni. Csökkenthette részesedésüket a katonai bíróságok súlya, amelyek nem szabtak ki ilyen büntetéseket; esetleg feltehető, hogy a Berecz-féle statisztika nem tartalmazza a fiatalok adatait (1957-ben a fővárosban Népköztársaság elleni vádakkal elítélt fiatalok 55,6%-át büntették javítóneveléssel, próbárabocsátással stb.). Fentiekén kívül szó lehet itt helyi sajátosságról, arról ugyanis, hogy Budapesten kiemelkedően nagy számú fiatalokot ítélték el, s az eltérést az ő sajátos büntetésstruktúrájuk okozza. E feltételezést a forradalom köztörténete mindenesetre megerősíti.

Tekintsük át most már az 1957–1959 között a fővárosban szorosan vett politikai okokból elítéltek részletes megoszlását büntetésük szerint:

Minden számszerű összehasonlítás nélkülül látható: a forradalom résztvevőivel szemben igen kemény büntetéseket alkalmaztak. Közülük minden második elítelt egy évvel hosszabb börtönbüntetést kapott; minden tizből egy öt éven felül, egy pedig tiz esztendő megvalósuló szabadságvesztéssel számolható. A halálos ítéletek 4%-os aránya megdöbbentően magas. A főváros központi szerepe miatt — úgy a forradalomban, mint a megtorlásban — az arányok valószínűleg nem teljesen alkalmazhatók az ország egészére. De nem valószínű, hogy a vidék adatai e téren gyökeresen eltérőek lennének. Győrött, ahol katonai rögtönítélő bíróság és megyei népbírósági tanács is működött, a helyi sajtóban 1957-ben között 73 politikai ítélet közül 8 volt halálos, és 4 életfogytiglani, 13 tíz év feletti börtönbüntetést szabtak ki. *Baranyában* 77 hasonló ítéletből 1 halálos, 2 életfogytiglani, 11 tíz évet meghaladó volt. *A miskolci* bíróságok 67 ismert ítélete közül 15 (!) halálos volt, 4 életfogytiglani, 13 pedig tíz évvel hosszabb börtönt tartó tartalmazott. (A vidéki közlések csekély kivételtől eltekintve csak az elsőfokú ítéletekről tudósítottak.)

		szám		%	
		6	137	0,3	1 év alatti
3 hó alatti börtön		548	25,3	31,9%	
6-12 hónapi börtön		331	15,3	18,4	
1-2 évi börtön		210	9,7	7,9	1 év feletti
2-5 évi börtön		172	7,9	54,0%	
5-10 évi börtön		58	2,7	3,9	
életfogytiglan		85	3,9	10,2	
halálbüntetés		220	10,2	2165	
egyéb büntetés				100,0	összesen

10. táblázat
Politikai cselekmények miatt jogerősen elítéltek megoszlása
büntetésük szerint Budapestben, 1957-1959,
felnöttek és fiatalok

Összehasonlításul vegyük szemügyre egy nemrég napvilágot látott tanulmány²⁸ segítségével az 1945–1949 között a népbíróságok elé került *háborús és népellenes* bűnösökkel szemben alkalmazott büntetések megoszlását (az akkori adatok elsőfokú ítéletekre vonatkoznak!)

11. táblázat .

Az elítéltek megoszlása büntetések szerint (%)

	1945–49, orsz.	1945–48, Bp.	1957–59, Bp.
– 1 év	46,8	34,4	31,9
1–5 év	37,6	42,2	33,7
5–10 év	7,2	10,3	9,7
10 év felett	3,9	6,6	7,9
életfogytiglan	1,8	3,3	2,7
halálbüntetés	1,7	3,2	3,9
egyéb	—	—	10,2
összesen	100,0	100,0	100,0

Megj.: 1945–49-ben az időtartamok börtön és kényszermunka!

A népbíróságok 1945–1949 között kb. 27 ezer főt ítéltek el összesen, (ebből Budapesten csaknem 12 ezret) egy több évre terjedő korszakban elkövetett bűncselekmények miatt. Ehhez képest a forradalmi időszak néhány hete, utóvédharcokkal együtt néhány hónapja során folytatott tevékenység 16 ezer ember bírósági elítéléséhez vezetett, mely ítéletek szigorúsága egyáltalán nem maradt el, sőt éppen a legsúlyosabb büntetési kategóriák arányait tekintve még felül is múlta a háború utáni számonkérést. *Az 1956 utáni megtorlást a fentiek alapján történeti mértékkel nézve is igen széleskörűnek mondhatjuk, s ennél is fontosabb jellemzőjének tekinthetjük rendkívüli keménységét és kegyetlenségét.*

Térjünk vissza még egy számítás erejéig az elítéltek társadalmi helyzetének vizsgálatakor használt, bíróság-típusok alapján készített két felmérés adataihoz. Az ezekben szereplő elítéléseket abból a szempontból vegyük szemügyre, hogy a forradalmi rész-

Ha a fenti adatokat egyrészt a 6., másrészt a 10. táblázat adataival összefüggésben próbáljuk értelmezni, kiderül, hogy a különleges bíróságok — létrehozásuk szándékánál megfelelően — drákói büntetéseket hoztak. Ezek — vélhetően bárki — a lincolók és gyilkosok ellen irányultak. Csak hogy még a hazai vadakat teljesen elfogadva is a négy és félszáz elítélt legfeljebb egytizedét sorolhatjuk közéjük, s akkor még nem említettük az effajta ügyek vizsgálatait borító homályt. Tény, hogy az itt szereplő halálos ítéletek egyharmada jut rájuk, de az is nyilvánvaló, hogy a rettenetesen kemény ítélkezés nem elsősorban ellenük, hanem főként a fiatal felkelők, valamint az ellenállást november után is szervezők és folytatók ellen irányult. A bíróságok és irányítóik tudták, hogy a lincolók többsége az eseményekbe az igazi küzdelem lezajlása után bekapcsolódó csöcselékbe került ki, akiket az események felszínre vetnek, abban kiélik kegyetlen ösztönöiket, aztán ismét elmerülnek. Az igazi veszélyt számukra nem ezek, hanem a fiatal és elszánt harcosok és közvetlen támogatóik jelentették, akiket a legkeményebb büntetésekkel igyekeztek megtorni.

A rendes büntetőtanácsok jóval enyhébb ítéleteinek zömét, ahogyan arról már szó esett, feltétlenül az üzemi munkas-

Az elítéltek megoszlása büntetések szerint

Nbr. (Gys.)		rendes bünt. t.	
szám	%	szám	%
60	13,1	167	55,1
42	9,2	53	17,5
96	21,0	35	11,5
106	23,2	17	5,6
76	16,6	5	1,7
45	9,9	—	0,0
32	7,0	—	0,0
—	0,0	26	8,6
457	100,0	303	100,0

összesen

12. táblázat

vétel típusai szerint elkülönített csoportokat milyen mértékű megtorlás sújtotta.

tanácsok és intézményi forradalmi bizottságok tagjai ellen hozták. Ehhez a megállapításhoz feltétlenül hozzá kell tenni két dolgot. Az egyik, hogy az ítéletek többségét ezek a tanácsok mondták ki: az erre vonatkozó egyetlen adat a Legfelsőbb Bíróság 1957. november 30-ig *befejezett ügyeire* vonatkozik, mely szerint *a lezárt perek* nem egészen 20%-át folytatták különleges bíróságok, *több mint négyötödét a rendes tanácsok*.³⁰ Vagyis, ha *a legveszélyesebbnek érzett kategóriákkal szemben a büntetés súlyossága*, akkor *a mozgatóerőt jelentő munkástanácsi, forradalmi bizottsági tagokkal szemben a megtorlás tömeges jellege, széles köre érvényesült*. Jó okunk van feltételezni azt is, hogy az itt számszerűen adatok híján nem vizsgált más megtorló intézkedések — internálás, elbocsátás, feketelista, vizsgálatok, kihallgatások — szintén az utóbbi csoportokra jutottak elsősorban. A másik, hogy *a munkástanácsok legradikálisabb, legtekintélyesebb vezetőivel szemben ez az általában enyhébb eljárás általában nem érvényesült, őket népbíróssággal vagy anélkül igen kemény börtönbüntetésekkel sújtották*. A Központi Munkástanács vezetői közül Rácz Sándor életfogytiglant, Bali Sándor 12 évet kapott, a Ganz Vagon munkástanácsa két tagja 8–8 évet, Nagy Elek, a csepeli munkástanács elnöke 12 évet, Dobrovits Emil a pécsi városi munkástanács egyik vezetője 14 évet, Baranyai László, a soproni városi munkástanácsok intéző bizottságának elnöke 10 évet, s még sorolhatnánk.

A megtorlásról szóló adatok közül kétségtelenül legmegdöbbentőbb a *halálraítéltek és kivégzettek* számáról szóló. Az egész kérdéskör feldolgozása méltó és külön tanulmány feladata, itt csak a kivégzettek számának megállapítását szeretnők megkísérelni. Kezdjük ezúttal is a hivatalos adatokkal.

A legkorábbi, 1956. decemberi–1957. januári időszakról a KSH többször idézett kiadványa 11 halálos ítéletről tudósít, ebből 6-ot végrehajtottak, 3 fő kegyelmet kapott, két kegyelmi ügy még nem zárult akkor le.³¹ Az 1957. február elején Budapesten tartott bírósági tanácskozáson közöltek szerint 31 statáriális halálos ítélet született addig, amelyből 21-et hajtottak végre.³² Az 1957-es Statisztikai Évkönyv szerint polgári bíróságok azévből 60 jogerős halálos ítéletet hoztak, a következő években az évkönyvekben erre vonatkozó közlést nem találunk.³³ S végül

Berecz János közlése szerint 1957. július 31-ig 70 halálos ítéletet hoztak a különböző bíróságok.

A halálos ítéletek vizsgálatakor át kell lépnünk tanulmányunk általános, 1957–59-es időhatárán. Visszaemlékezések szerint 1961-ben még három halálos ítéletet hajtottak végre forradalmi ügyben: ekkor végezték ki Budapesten Nickelsburger Lászlót, a Baross téri fegyveres csoport parancsnokát és két társát. Ugyanezen *visszaemlékezések, valamint töredékes sajtóközlések alapján* biztosan állítható, hogy 1956. december és 1961. vége között Budapesten a Gyűjtőfogházban 266 kivégzés történt. Ebből a hazai sajtó közléseit összegezve kb. 25 embert közönséges bűncselekményekért vagy háborús bűntettekért³⁴ végeztek ki, ami egyébként megfelel a későbbi időszak évi átlagos 4–6 halálos ítéletvégrehajtásának. Budapesten ezekben az években tehát hozzávetőleg 230–240 embert végeztek ki 1956-os ítéletek nyomán.

Nehezebb kérdés, hogy hány embert ítéltek halálra, végeztek ki vidéken, s hogy így mennyi végül is az országos szám. A Népszabadság 1956–1960 között Budapesten 62, vidéken 26 különböző (első- és másodfokú) halálos ítéletről számolt be, az ítélet végrehajtását azonban csak 45 esetben közölte. Ebből 6 esetnek nem volt 56-os vonatkozása, a többi ítéletből 29-et a fővárosban, 10-et vidéken hajtottak végre, tudunk azonban olyan végrehajtott halálos ítéletekről is (pl. Miskolcra), amelyeket az országos napilap nem közölt. 1957-ben, amikor a polgári bíróságok 60 halálos ítéletet hoztak, a fővárosban ebből – 35-öt mondtak ki.³⁵

Az összes arányokat figyelembe véve úgy tűnik, hogy a polgári – különleges és rendes – bíróságok a fővárosban hozták az összes halálos ítélet kb. 50–60%-át. Ezek Budapesten 1957–61 között 123 jogerős halálos ítéletet hoztak, a fenti számítás szerint a megfelelő országos adat 200–250 fő körül van. Ehhez kell hozzászámítani a statáriális és rendes eljárások keretében katonai bíróságok előtt elítéltek számát, valamint a Legfelsőbb Bíróság Népbírói tanácsa által elsőfokon halálraítéltekét. Ezeket együttesen 150 főre tehetjük. Ily módon becslésünk szerint 350–400 embert végeztek ki Magyarországon 1956. decembere–1961. vége között, túlnyomó többségét – kb. 90%-át – a forradalomban való részvételért. Pontos adatot egyelőre lehetetlen közölni,

de biztosan tudni lehet több mint 260 fő haláláról; s a teljes szám ennél bizonyosan magasabb. Szinte minden jelentősebb vidéki városban volt egy-két nagyobb per, s ezekben bizonyosan voltak halálos ítéletek is.³⁶ Ezek nagy részét nem Budapesten hajtották végre. *Az 1956-os ügyekben bírói ítélet alapján kivégzettek végső száma igen óvatos becsléssel 320–360 főre tehető.*

Eredményünk így jóval alatta marad a nyugati feldolgozásokban erre vonatkozóan közölt legtöbb becslésnek.³⁷ Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a legtöbb munka (amelynek adatait a későbbiek átvehették) a kezdeti szűkös hazai sajtóközléseken túlmenően semmiféle információra nem támaszkodhatott, csak a terjedő rémhírekre, amelyek, amint már utaltunk rá, a hírzárlat és „rései” működése törvényszerű következményeként erősen felnagyították a valós arányokat.

Becsülésünk azonban elmarad az előzetesen leginkább elfogadhatónak tűnő külföldi tanulmány adatától is. Gosztonyi Péter ugyanis könyvében 453 főben jelöli meg a kivégzettek számát, „ENSZ forrásokra” (közelebbi megjelölés nélkül) hivatkozva.³⁸ Az előzőekhez képest az eltérés nem nagy, mégis jelentősnek mondható. Bizonyos magyarázatok lehetségesek erre is: kiindulópontjaink között ezúttal is hivatalos adatok szerepeltek, amelyek nem biztos, hogy megfelelnek a valóságnak. A visszaemlékezések és saját gyűjtés alapján összeállított 260 fő körüli lista hitelesnek tűnik, de teljessége bizonyára megkérdőjelezhető még saját vizsgálati körén (Budapesten kivégzettek) belül is. Nem lehet kizárni, hogy a harcok során rövid úton kivégeztek elfogott felkelőket a szovjet parancsnokok vagy a magyar karhatalmisták, erről több visszaemlékezés is beszámol, bár hitelüket megállapítani nem könnyű.³⁹ Elképzelhető, hogy ezeket a harci cselekmények áldozatai között tüntették fel a statisztikákban, ha egyáltalán regisztrálták őket valahol.⁴⁰ Amíg azonban újabb alátámasztott adatok és becslések nem mutatják ki az ellenkezőjét, a fentebb kiemelt számot tartjuk elfogadhatónak.

Ez egyébként igen magas szám. S politikai perben a halálbüntetés különösen elfogadhatatlan. Egyetlen ember, egy tucat vagy több száz kivégzése egyaránt borzalmat ébreszt, legyen az törvényes miniszterelnök, vagy éppen csak nagykorúvá lett felkelő. Tizenhatezer ember elítélése, több száz kivégzése, tízezrek egyéb formában való szankcionálása úgy következett be, hogy a kor-

mány büntetlenséget ígért az „eseményekben” résztvevőknek.⁴¹ Történelmünk során sajnos nem egyszer került sor megtorló kampányokra, más és más körülmények között, különböző előjelekkel. 1849 után az osztrák hatóságok kb. 120 főt végeztek ki ítélet alapján, 1919 után ugyanez a szám száz körül volt, amelyből kb. 70 embert, vöröskatonát, népbiztost, Lenin-fiút kivégeztek. Már láttuk az 1945 utáni antifasiszta népbírászkodás adatait (ld. 11. táblázat és azt követően), akkor 477 főt ítélték halálra, ám ebből végül csak 189-et végeztek ki.⁴² A magyar história e szörnyű listáján végigtekintve döbbenetesen állapíthatjuk meg, hogy *1956-ért csaknem annyi embert végeztek ki, mint a korábbi három korszakban együttvéve.*

* * *

Nem gondolom, hogy az eddigieken túl bármiféle következtetést kellene levonnunk. A bevezetőben említettük, hogy célunk az emlékeztetés: így nem marad más, mint tisztelni a névtelen és neves halottak, meghurcoltak emléke előtt.

Budapest, 1986. április

Jegyzetek

- 1 A bebörtönzöttek számáról szóló becslések: „több tízezer” (Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála. München, 1983. 351.); Gosztonyi Péter könyvében (1956. A magyar forradalom története. München, 1981. 190.) „tízezrek” szerepelnek. Lényegében ugyanez szerepel pl. Bennett Kovrig könyvében (Communism in Hungary from Kun to Kádár) is. Kb. 20 ezerre teszi a bebörtönzöttek számát a Hungary Under Soviet Rule. New York, 1957. c. kiadvány (15–16.), majd ugyanez a kiadvány 1959-ben megjelent 3. kötete (12–13). Ezt veszi át pl. Váli Ferenc: Rift and Revolt in Hungary. Cambridge, 1961. 439.
- 2 A statárium bevezetésére ld. az Elnöki Tanács (a továbbiakban ET) 1956. 28. sz. törvényerejű rendeletét (tvr). Magyar Közlöny (a továbbiakban MK), 1956. dec. 11. 100. sz. Megszüntetését ld. ET 1957. 62. sz. tvr. MK 1957. nov. 3. 117. sz. A statáriális eljárásra ld. Fontosabb adatok az októberi eseményekről. Bp, KSH. 1957.) a továbbiakban: KSH Adatok...) 51. A katonai bíróságok 1957. november utáni tevékenységére pl. Hollós Ervin–Lajtai Vera: Köztársaság tér, 1956. Bp. 1974. 102. oldal 31. lj. és 108–109. old. 50. lj. a Tolnai Lajos utcai ill. Víg utcai rendőrségen működő fegyveresek elítéléséről. Ugyanerről Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Bp. 1967. 85. old. 71. j.

- 3 Bercz János: Ellenforradalom tollal és tégelyverrel. Bp. 1981. 100.
A fenti adatokat a nevezett szerző számos helyen újra közölte:
Béke és Szabadság 1982. 5. sz., Mozgó Világ, 1985. 10. sz., Látó-
határ, 1986. 2. sz.
- 4 Az 1953–57. évi országgyűlés naplója 1. kötet. 42. ülés 1957. dec.
21-én, 2199–2233. (A továbbiakban Országgy. napló...)
- 5 Budapesti Statisztikai Évkönyv 1958, 1959, 1960 „Igazságszolgá-
latás” c. fejezete és saját számítások.
- 6 Elsősorban Hollós Ervin: Kik voltak... i.m., Hollós Ervin–Lajtai
Vera: Köztársaság tér... i.m., valamint Molnár János: Ellenforra-
dalom Magyarországon 1956. Bp. 1967., Molnár János: A Nagy-
budapesti Központi Munkástanács. Bp. 1969. c. munkák hivat-
kozásairól van szó. A letartóztatásokról, perekről és ítéletekről
hiteles képet ad Beszélő, 8. sz. 3–47. és interjújában Krassó György.
Ld. AB Hírmondó, 1983. 2. sz. és ugyanezt a Szivárvány 1984.
14. (szept.) számában, 86–98. Egyébként kis számban 1960–61-
ben is folytak perek 1956-os ügyekben, pl. Földes Péter újságíró
1960-ban ítélte el katonai bíróság.
- 7 Az 1957-es adat korrekciójára megvizsgáltuk a *Kisalföld* c. napilap-
ban a Győr–Sopron megyében működő bíróságok 1957-ben közzé-
tett elítéléseinek arányait. 125 főből 52-t (41,6%) tiltott határátlé-
pésért, 73-at politikai cselekményekért ítélték el. Utóbbiak 58,4%-os
aránya a fővárosihoz hasonló. A *Dunántúli Napló*ban ugyanebben az
évben közzétett 90 elítélésből csak 13-at (14,4%) mondtak ki határ-
átlépésért, az *Északmagyarország* (Miskolc) közlései szerint alig né-
hányat a kb. 70-ből.
- 8 KSH Adatok... i.m. 51.
- 9 Kisalföld, 1957. febr. 16.
- 10 Országgy. napló... i.m. 2227.
- 11 MK 1956. dec. 12. 101. sz. A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt
Kormány 6/1956. sz. rendelete, V. rész.
- 12 KSH Statisztikai Évkönyv 1957., 1958. Igazságszolgáltatás, 2.3. sz.
táblák.
- 13 A katonai bíróságok vádlott/elítelt arányairól ld. KSH Adatok...
i.m. 51. 89 vádlottból 2-t felmentettek, 16 esetében rendes eljárásra
utaló határozatot hoztak, a többit elítélték (80%). A bírósági ta-
nácskozás tájékoztatása szerint (ld. fentebb 10. l.) 1957. febr. 12-ig
254 vádlottból 208-at ítélték el (82%).
- 14 Az internálásról (a „közbiztonsági őrizet bevezetéséről” ld. ET
1956. 31. sz. tvr. MK, 1956. dec. 13. 102. sz.; végrehajtásáról a
fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek miniszterének 1/1957. sz.
rend. MK, 1957. jan. 13. 4.sz.; meghosszabbításáról ET 1957. 41. sz.
tvr. MK, 1957. júl. 14. 77. sz.; megszüntetéséről ET 1960. 10. sz.
tvr. MK, 1960. ápr. 1. 27. sz.) összesen egy adatunk van: az ország-
gyűlés 1957. dec. 21-i ülésén Szénási Géza legfőbb ügyész tájékoz-
tatása szerint dec. 20-án egy táborban 1869 fő volt, amelynek „ne-
gyedrésze közveszélyes munkakerülő, bűnöző”. Országgy. napló...
i.m. 2199. Váli Ferenc még 1960 elején is 35 ezerre becsüli az

- internáltak számát, ami valószínűleg túlzás. Váli, idézett mű 441.
- 15 MK 1957. jan. 15. 5.sz.
- 16 A Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsáról ld. ET 1957. 25. sz. tvr. MK 1957. ápr. 6. 4. sz., a megyei népbírószági tanácsokról ET 1957. 34. sz. tvr. MK 1957. jún. 15. 66. sz. és 5/1957 sz. Igazságügyminiszteri rend. MK 1957. jún. 29. 73. sz.
- 17 A hazai kiadványokban név szerint említett „hírhedt” fegyveresek közül viszont pl. Dilinkó Gábor és Wurmbauer Adolf pl. rendes bíróságok elé kerültek, ennek mintájában szerepelnek.
- 18 A perek vádlottait visszaemlékezések, a 7: sz. jegyzetben említett könyvek hivatkozásainak elemzése, a *Népszabadság* 1957–58-as bírósági tudósításai segítségével azonosítottuk.
- 19 KSH Statisztikai Évkönyv 1949–1955. Bp. 1956. Az elítélésekről, a magas szám magyarázatáról ld. Bibó István: Levelek az 1963-as amnesztia által börtönben hagyott 1956-os foglyok ügyében. Bibó István összegyűjtött munkái 3. kötet. Bern, 1983, 918., 920.
- 20 Fehérváry István: Börtönvilág Magyarországon 1945–1956. München, 1978. 53–122.
- 21 Népszabadság 1956. dec. 16., dec. 21. Minczér Józsefről ld. Hodósán Imre: Cselédkönyvtől a tölgyfalombig. Bp. 1984. 240–241.
- 22 Népszabadság 1957. febr. 19. és a következő számokban. A per a korabeli filmhíradók egyikében is szerepelt.
- 23 Népszabadság, 1957. júl. 5.
- 24 Népszabadság, 1958. máj. 18.
- 25 Népszabadság, 1959. ápr. 2.
- 26 Kisalföld, 1957. május 10.–jún. 11.
- 27 Berecz János: Ellenforradalom... i.m. 180.
- 28 Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések, és igazoló eljárások, 1945–1949. Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. Különösen 138–139. táblázat.
- 29 A felmérésben szereplő perek közül csak az 1957. évekből vannak meg a halálos ítéletek, de ezeken kívül még több eljárás nyomán születtek ilyenek. Utóbbiak részletes adatait nem sikerült megszerezni, így ezek nem kerültek be mintánkba, még akkor sem, ha a neveket esetleg kiderítettük. Tudomásunk szerint az itt szereplő 32 halálra ítélt közül három főt törvényességi óvás ill. kegyelmi határozat nyomán nem végeztek ki (Gáli Józsefet, Obersovszky Gyulát és a Dudás-csoport egyik tagját, Varga Rezsőt). Ugyanakkor a jogerősen életfogytiglanra ill. 10 éven felüli börtönre ítélték közül ötöt később perújrafelvétel vagy más, számunkra ismeretlen eljárás nyomán halálra ítélték és kivégeztek.
- 30 Ld. Domokos Józsefnek, a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolóját az országgyűlésen. 1432 lezárt ügyből 70-et gyorsított tanács, 200-at népbírószági tanács, 1162-t rendes tanács tárgyalt. Országgy. napló... i.m. 2227.
- 31 KSH Adatok... i.m. 51.
- 32 Kisalföld, 1957. feb. 16.
- 33 1960-ból származik az évkönyvek következő adata, 6 halálos ítélet-

- tel, majd 1961: 14, 1962: 10, 1963: 5 halálos ítélet született, az utóbbi két évben mind emberölés vádjával. KSH Statisztikai Évkönyv 1961., 1962., 1963.
- 34 Ld. pl. Francia Kiss Mihály ügyét, Népszabadság, 1957. ápr. 2. s köv., valamint Hollós: Kik voltak... i.m. 302. Ekkoriban végezték ki Mikulich Tibort, Bajcsy-Zsilinszky Endre ellenállási mozgalmának áruelőját. Ld. Simonffy András: Kompország katonái. Bp. 1981. 275–276. (Mikulichot 1959. okt. 6-án végezték ki.)
- 35 Ebből 26-ot politikai ügyekben, ld. 9. táblázat. A fennmaradó 9-et gyilkosságért, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezeket figyelmen kívül hagyhatjuk mind. A bírósági statisztika bűnhalmazat esetén (tehát ha egy vádlottat több különböző vádpontban is bűnösnek találtak) az ún. legjellemzőbb cselekményt tette meg a besorolás alapjává. Az államellenes szervezkedést akire csak lehetett igyekeztek rábizonyítani, ám néhány esetben emellett mégis a gyilkosság volt az elítélés fő alapja. (ld. 6. táblázat fentebb).
- 36 Győri 1957 folyamán a sajtó közlése szerint 8, Pécsen 1, Miskolcon 15 főt ítéltek halálra 56-os ügyekben elsőfokon (Miskolcon 7 esetben az ítélet végrehajtását is közölték). Egyikük sem szerepel a Budapesten kivégzettek között. (Kisalföld, Dunántúli Napló és Északmagyarország alapján).
- 37 A köztudatban leginkább Méray Tibor i.m. 350. adata, 2000–2500 fő honosodott meg. Ezt vette át többek között Bill Lomax: Hungary, 1956. London, 1976., majd magyarul Magyarország 1956-ban. Párizs, 1982. 210. továbbá Bennett Kovrig i.m. Ld. még Fehér Ferenc: A hruscsovista mintaállam. Magyar Füzetek 8. sz. (2000–3000 kivégzés), The Truth About The Nagy Affair. London–N.Y. 1959. (2500–5000 kivégzés), valamint Váli Ferenc i.m. 439. (2000 kivégzett). A kivégzések körülményeiről hiteles leírást Krassó György idézett interjújában olvashatunk, ld. 6. sz. jegyzet.
- 38 Gosztonyi Péter i.m. 190.
- 39 Pl. Pongrácz Gergely: Corvin-köz, 1956. H.N. 1982. 222. Ilyen eset szolgált Kósa Ferenc–Csoóri Sándor filmforgatókönyve, a „Forradás” alapjául is.
- 40 A statisztikai évkönyvek megállapítása szerint 1956-ban 2562, 1957-ben 13 fő halt meg „hadműveletek alkalmával elszenvedett sérülések miatt. KSH Statisztikai évkönyv, 1957. Bp. 1958.
- 41 Felhívás a magyar néphez! Megalakult a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány. Bp. 1956. nov. 4-i keltezésű nyomtatott röplap. A kormány programját ismertető szakasz 3. pontja: „A testvérharc megszüntetése, a rend és a belső béke helyreállítása. A kormány nem tűri meg, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék, mert a legutóbbi idők eseményeiben résztvettek.”
- 42 1849 utánra ld. Magyarország története 6/1. kötet. Bp. 1979. 451. 1919-re Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Bp. 1982. 60. (Meg kell jegyezni, hogy 1919-ben a különítmények és a román csapatok által ítélet nélkül legyilkoltak száma ugyanezen munka és más források szerint ezrekre rúgott.) Az 1945–49-es népbírászkodásra ld. Zinner Tibor: i.m. 138–139.